

Nagyné Batári Zsuzsanna

MÓDSZERTANI MOZAIK EGY TEMATIKUS KUTATÁS KAPCSÁN – A NYÁRI KONYHA ÉS KONTEXTUSA, ÚJ KUTATÁSI MÓDSZEREK LEHETŐSÉGE A SKANZEN TÍPUSÚ MÚZEUMOKBAN, KÉRDÉSFELVETÉS

A nyári konyha kutatás keretei

A nyári konyhák kutatását a Bolyai János ösztöndíj¹ keretén belül 2016 óta, hároméves időintervallumban folytatom, dokumentálva az épülettípus megannyi aspektusát. Vizsgálom a történeti előzményeket, a paraszti használatban való megjelenést, a különböző változatokat, építészeti szerkezeteket és alaprajzokat, a jelenkori használatot, a témával összefüggő tisztaszoba és tisztakonyhajelenséget, a városi tisztasággal kapcsolatos mintákat, a nyári konyhák sajtómegjelenését, a külföldön fellelhető párhuzamokat. Elemzem a paraszti udvar és telek térhasználati mintáit, a férfiak és nők által végzett vonatkozó feladatokat, a feminin és maszkulin tereket, Kutatom a konyha szerepét a különböző konyhatechnológiai eljárások, illetve ételtípusok megőrzésében, a nyári konyha fenntartását szolgáló és a háttérben meghúzódó mentalitást, a nyári konyha tárgyi világát és kapcsolatát a lakóházzal, illetve az épület megannyi funkcióját és funkcióváltozását. A nyári konyha esetében továbbá releváns a szociológiai, sőt környezetpszichológiai megközelítés is, amelyek tovább árnyalják a kutatási adatokat, illetve új értelmezési dimenziót jelentenek a megismerés során. A nyári konyhák kutatása teljes mértékben illeszkedik a Szabadtéri Néprajzi Múzeum kutatási profiljához, egy olyan többdimenziós vizsgálatként, amely a téma több jelentésrétegét igyekszik feltárni. A tematikus irányultságú kutatásnak mindemellett vannak jelenkor-kutatási vonatkozásai, ezért a kutatási eredmények hasznosulhatnak a későbbiekben, a Skanzenben tervezett 20. századi falu épületegyüttes² előkészítése során is. A vizsgálat során alkalmazott, a skanzen típusú múzeumokban újabbnak tekinthető módszerek ezzel párhuzamosan szintén megjelenhetnek az intézmény kutatási gyakorlatában, ezért fontos reflektálni az eszközök és források használatának tapasztalataira. Alább ezeknek előnyeire és hátrányaira szeretnék részletesebben kitérni, mintegy mozaikszerűen bemutatva a kutatás vonatkozó elemeit.

Módszertani előzmények a skanzen típusú múzeumok kutatási gyakorlatában

A szabadtéri múzeumokban folyó kutatás módszertanáról már esett szó korábbi összefoglalásomban, amely kitért a koncepciók kialakításának, az épületbontás-újraépítés témakörének, a tárgy- és néprajzi gyűjtés mikéntjének, a reprezentáció és interpretáció formáinak részleteire.³ A Skanzenben folyó kutatások általában földrajzi orientáltságúak, vagyis a megvalósítandó koncepció alapjául szolgáló tájegységi rendszer egyes elemeinek feltárását jelentik: népi építészeti, lakáskultúrára vonatkozó és életmódot dokumentáló kutatás formájában, egyre inkább elmozdulva a mindennapok és ünnepek bemutatása felé.



I. kép. Nyári konyha Novajon (István u. 67.). Szabadtéri Néprajzi Múzeum, 41531-es leltári számú fotó. 1978

E mellett ki kell emelni a tematikus irányultságú projekteket is, ezeket általában időszaki kiállítás formájában mutatja be az intézmény a látogatói részére. Ezek között vannak szűkebb témára fókuszáló prezentációk (például beregi árvíz,⁴ paraszti karácsonyok⁵), vagy az egyes enteriőrök témáját kifejtő tárlatok, de egészen összetett kutatási projektek is, amelyeknek egy része nemzetközi

¹ Jelen írás a Bolyai János ösztöndíjprogram támogatásával valósult meg.

² CSERI Miklós–SÁRI Zsolt 2015. 57–66.

³ Lásd NAGYNÉ BATÁRI Zsuzsanna 2014a.

⁴ Időszaki kiállítás formájában bemutatva. Beregi árvíz előtt és árvíz után címmel 2004-ben a Skanzen Galériában.

⁵ Lásd NAGYNÉ BATÁRI Zsuzsanna 2014b.

összefogással folyt. Ilyen volt például a több évig zajló CANEPAL projekt, amelyen belül kiállítást,⁶ tematikus évet is rendezett az intézmény, szakácskönyv⁷ és online játék készült a téma részletesebb, differenciált feldolgozására.⁸ Mindezek a projektek hozzájárulnak egy szélesebb, nem ritkán nemzetközi kutatómódszertan megismeréséhez és alkalmazásához a kutatás, prezentáció és interpretáció részterületein.

Jelen esetben egyetlen épülettípust feltáró kutatás vonatkozó módszertani tapasztalatait elemzem. A munka kiindulópontja könyvészeti, levéltári, fotótári és adattári adatok összegyűjtése. E mellett folyik a tényleges terepmunka, ennek során fotódokumentáció készül, illetve interjúkat rögzítünk, a hagyományosnak tekinthető néprajzi gyűjtés eszközkészletét felhasználva. A terepmunka földrajzi keretét az észak-magyarországi régió adja, behatárolva valamelyest ezt a komplex kutatási témát. A kutatópontok megegyeznek a Skanzen Észak-magyarországi falu és Felföldi mezőváros tájegységeiben található lakóépületek származási helyeivel, alkalmazva a kiállítási egységek reprezentativitását ebben a projektben is. Ennek a szisztémának lehetséges hátulütője, ha a kijelölt településen valamilyen oknál fogva nem vizsgálható az adott jelenség (jelen esetben a nyári konyha), bár a negatív adat okainak elemzése is a téma több szempontú feltárásához vezethet. A hagyományos módszerrel folyik az adatközlők keresése a kiválasztott településeken. Ezt segíti a korábbi kapcsolatok rendszere, illetve a településen a polgármester, lelkész vagy pap, illetve helytörténettel foglalkozó szakember megkeresése. Mivel a nyári konyhák használata mögött meghúzódó mentalitás összetett, érdekes tapasztalatot jelent egyes településeken az olyan adatközlőkkel való interjúkészítés, akik értelmiségként, kvázi kívülállóként is látják az adott közösséget, a vágyaikkal, törekvéseikkel, lehetőségeikkel együtt.⁹

A hagyományos kutatást kiegészítette egy papír alapú, adatfelvételi jellegű, önkitaláló kérdőív is, amelyet főként kutatópontokon kívüli településeken töltöttek ki. Azért szerkesztettem, hogy bármikor odaadható legyen a potenciális válaszadók számára, vagyis általában személyes kapcsolatrendszer és kontaktus alapján került a kitöltőkhöz. Az adatfelvételi kérdőív információi a kutatópontokon szerzett adatok kiegészítésére szolgálnak, földrajzilag tágitva és árnyalva a kutatási eredményeket.

A nyári konyha témájának további megközelítési és feldolgozási lehetőségei, ezek forrásai

A múltbeli szerep

A nyári konyha témája rendkívül komplex, emiatt több szempontból is megközelíthető, és változatos mód-

szerekkel ismerhető meg. A hagyományos skanzen szemzőből és fentebb vázolt módszerrel természetesen az épület fizikai jellemzői kerülnek először előtérbe: szerkezeti kérdések, alaprajzok, telken való elhelyezkedés, illetve az épület berendezése, a kapcsolódó életmód-minták. E mellett a történeti előképek kutatása is idetartozik. A mai, általam végzett néprajzi gyűjtés keretén belüli emlékezetkutatással elérhető időszak legtávolabbi pólusa a két világháború közötti periódus, erről állnak rendelkezésre személyes visszaemlékezések és történetek a néprajzi interjúzás eredményeképpen. Erre az időszakra vonatkozóan rendelkezünk már fotóanyaggal is, mind néprajzi,¹⁰ mind amatőr felvétellel,¹¹ ezek mind forrásként szolgálhatnak megfelelő adatolás és forráskritika esetén.



2. kép. Főzés az udvaron. Forrás: Fortepan, 03890. 1940

A nyári konyhák történeti előzményének kutatása leginkább levéltári források vizsgálatával lehetséges. A levéltári kutatást segítik a digitalizált anyagok, illetve kivonatolt dokumentumok, amelyek a világhálón elérhetők. Ezek rendkívül hasznosak, hiszen esetleges az épület megjelenése a különböző forrástípusokban, vagyis nem látható előre, hol említik meg a nyári konyhát vagy sütőházat (bár nem fedi egymást a két épület, egyes funkcióazonosságai miatt mindkettőre mindig rákerestem a kutatás során). Összességében főként urbáriumok, összeírások, inventáriumok, testamentumok és építészeti tervek között lehetett releváns adatot találni online, többnyire a Magyar Nemzeti Levéltár iratanyagában. Leginkább sütőházra érkeztek találatok, általában várak, kúriák esetében. A digitalizált inventáriumok, összeírások sorában továbbá számtalan eredmény érkezett a két

6 Lásd SÁRI Zsolt 2014b

7 Lásd SÁRI Zsolt 2014a.

8 Vö. <http://www.prismanet.gr/canepal/hu-home> (letöltés ideje: 2018. 02. 05.)

9 Például: Interjú készítése a 20. század második felében működő noszvaji lelkésszel. Saját gyűjtés, 2017.

10 Lásd például múzeumi fotótarak: Néprajzi Múzeum, Dobó István Vármúzeum, Herman Ottó Múzeum, Palóc Múzeum stb.

11 Lásd például www.fortepan.hu

konyha, konyhaépület, sütőház-konyha jelenségének vizsgálatához is. Ez azért lényeges, mert a dupla vagy többes konyahasználat várak, kastélyok,¹² kúriák esetében, illetve a sütőházra-konyhára eloszló funkciómegosztás előképnek tekinthető, illetve van adat udvarház esetében is az udvaron különálló konyhaépület meglétére.¹³ Ezeknek lehetett hatása a paraszti rétegek életmódjára, így a levéltári kutatás arra szolgál, hogy megállapítható legyen, mennyire kontinuus jelenségről van szó, és mennyire szerves a kapcsolat a magas építészet példái és a paraszti használatú nyári konyhák között. Az internetes adatbázisokban lefolytatott tárgyszavas keresés ezért felbecsülhetetlen értékű, hiszen hosszadalmas munkát vált ki. A projekt jelenlegi fázisában az eddigi levéltári feltáró kutatást az egyes megyei levéltárak fellekeresése követi, a helyszínen végzett kutatómunkával, így az eredmények még távolról sem teljesek.

A digitális adatbázisban a dokumentumok mellett térképek és tervrajzok is nagy számban állnak a kutató rendelkezésére a www.hungaricana.hu oldalon. Érdekes kérdést vetnek fel ezek közül a térképek. A www.mapire.eu oldalon tanulmányozható katonai felmérések és kataszteri térképek adataiból nehéz egyértelmű következtetést levonni: ha vannak is jelölt melléképületek a lakóházakkal szemben, feltételezve egy esetleges különálló konyhát, az objektum funkciója soha nem tisztázott, így ezeknek a térképeknek a forrásértéke ennél a témánál megkérdőjelezhető. Ugyanitt, az Építészeti tervek, térképek menüpont alatt azonban négy találat érkezett a nyári konyha kifejezésre, ezek közül három Budapest (1870,¹⁴ 1864¹⁵ és 1871¹⁶ évekből) területéről, egy pedig Tordáról származik, 1848-ból¹⁷. A nyárikonyha kifejezés egybe írva egy találatot eredményezett, 1894-ből,¹⁸ egy engedélyeztetési tervet. Bár viszonylag kevés az eredmény, egészen korai időszakra visszavezethető a segítségével a jelenség, a mai elnevezésre való rákereséssel.

Pozitív példát jelentenek a digitalizált anyagok között a helyi és országos sajtótermékek, ezekben tárgyszavas kereséssel különböző tartalmak elemezhetők: a nyári konyha keresőszóval olyan újságcikkek, apróhirdetések váltak elérhetővé, amelyeknek kutatási célú felhasználása eddig szinte lehetetlen lett volna. Részletesen a Heves

megyei sajtótermékeket elemeztem, az 1863–2017 közötti időszakból: Heves Megyei Hírlap, Eger – napilap, Eger – hetilap, Hevesi Szemle – Hevesi Napló – Új Hevesi Napló¹⁹. Az újságcikkek különböző tartalmúak voltak, nosztalgikus (a nyári konyha, mint a kenyérsütés helyszíne, illetve egy letűnt idilli világ jelképe), kritikai élű írások (a megkímélt tisztaház melletti külön helyiségben együttélés jelenségének kritikája)²⁰, riportok, rendeletek, árverések és büntényekről szóló tudósítások mellett több szépirodalmi írásban is megjelent a nyári konyha. A cikkek elemzéséhez az újságírók munkássága, a kor, amelyben a cikk keletkezett, mind fontos, az értelmezést segítő tényezők. Az apróhirdetések tényszerű információt közöltek arról, hol található az épület, itt került elő a legkorábbi egri adat is 1916-ból: „*Deák Ferencz-utca 68. sz. a ház, amely központi legfűtés és vízvezetékkel van ellátva, – a lakás pedig áll 5 szoba, beüvegezett verenda, fürdőszoba, nyári és téli konyha, két udvar, istálló és kertből – eladó. Cím a kiadóhivatalban.*”²¹ illetve esetenként arról is számot adtak, milyen a telek, a lakóház.²² A sajtótermékek ilyen irányú elemzése tovább gazdagítja a néprajzi kutatás, interjúkészítés és fotódokumentáció adatait. Sokszor személyes perspektívából láttatják az írások a témát, ha a cikk interjú formájában jelenik meg.

A nyári konyha kutatás kapcsán alkalmazott újabb módszerek

Online kérdőív

A kutatás során a történeti dimenzió feltárása mellett a jelenkori használat és típusok rögzítése az elejétől fogva lényeges szempont volt. Ehhez a néprajzi interjúkészítés mellett más lehetőségek is adódtak. A fentiekben említett papír alapú adatfelvételi kérdőív még hatékonyabbá tételéhez elkészítettem a kérdőív online verzióját is. Ennek a két kérdőívnek a kérdései kevés eltéréssel megegyeztek, hogy az adatok összehasonlíthatóak legyenek. A kérdőívet másfél éves időtartam alatt több mint 220-an töltötték ki. A kérdőívvel a célom ugyanaz volt: vagyis kiegészítő adatokat gyűjteni minél több településről.

12 Lásd FEKETE J. Csaba 2007. 69.

13 Például HU MNL OL E 156 - a. - Fasc. 101. - No. 055. Királyhelmece, Zemplén vármegye, 1677.

14 Egykorú cím: Herminamező 47. HU BFL - XV.17.b.312 - 1659/1870

15 Egykorú cím: Terézváros, Retek utca 4. HU BFL - XV.17.b.312 - 507/1864

16 Egykorú cím: Terézváros, Damjanich utca 10/47 HU BFL - XV.17.b.312 - 953/1871

17 Tisztek nyári konyhája, 1848. S_105 - _No. 96.

18 Mai cím: Budapest, I. ker. Bérc utca 2. HU BFL - XV.17.d.329 - 5331, 3. f.

19 Lásd <https://library.hungaricana.hu/hu/> (letöltés ideje: 2018. 03. 06.)

20 „Felépül az új ház, szemre is tetszetős, ablakai szinte szürcsölik a napfényt. Az új ház természetesen háromszobás és természetesen fürdőszoba is van benne. A fürdőszobát természetesen nem használják, mert a víz nincs bevezetve, s a három szobát sem, mert vétek lenne bepiszkítani, a bútorokat koptatni. Az új ház régi lakói esznek, isznak, alszanak a ház végéhez ragasztott, vagy éppen a régiből meghagyott konyhában. A zeneszekerény fenn, a régi, viharvert rádió lenn, — azt hallgatják. Ez is szimbólum. A régi és az új, az igény és az igénytelenség, vagy hogy inkább a forma és a gondolkodás tartalma közti ma még meglevő különbség. Éppen annyira helytelen lenne tagadni az új és sokszor agyoncsigázott házakat, mint a nyári konyha-élethez még mindig ragaszkodó szellemet.” GYURKÓ Géza 1964. 10.

21 Egri Újság 1916. november 26. 4.

22 Lásd NAGYNÉ BATÁRI Zsuzsanna 2017.

Minta

Legördülő lista - Hogyan nevezik a nyári konyhát?

Kiválasztás ▾

Lineáris skála - Mennyire boldog a nyári konyhában?

1 2 3 4 5 6 7 8

boldog ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ boldogtalan

Feleltválasztós rács - Milyen tevékenységeket végez a nyári konyhában?

	Mindig	Alkalmanként	Ritkán	Soha
Mosás	○	○	○	○
Főzés	○	○	○	○
Sütés	○	○	○	○

Jelölőnégyzetek - Milyen tüzelőberendezés van a nyári konyhában?

☐ Kemence

☐ Gúztűzhely

☐ Sparhelt

Jelölőnégyzetrács - Kik milyen munkát végeztek a nyári konyhában?

	Mosás	Főzés	Befőzés	Disznóvágás
Nők	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Férfiak	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Gyerekek	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>

Dátum - Mikor épült a nyári konyha?

HH NN ÉÉÉÉ

/ / 2018

Feleltválasztós kérdés - Aludtak-e a nyári konyhában?

☐ Igen

☐ Nem

☐ Talán

Bekezdés (hosszú válasz) - Hogyan van berendezve a nyári konyha?

Saját válasz

KÜLDÉS

Google Űrlapokon soha ne adjon meg jelszavakat.

3. kép. Online kérdőív

(https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSfu8ValyIMC9bXE60AUqo_OnxqthGHrukBiDM9M4hG5m7_og/viewform)

Az online kérdőívezés először a piackutatás területén jelent meg, majd a társadalomtudományok is felfedezték a módszert. Online adatfelvételt jelent az az eljárás, amelynek során a felvett adatok az Interneten keresztül jutnak el a válaszadótól a kutatóig, az adatfelvétel a jellege alapján lehet kvalitatív és kvantitatív, megkérdezés vagy megfigyelés útján (ekkor a válaszadó/adatforrás nem végez közvetlen cselekvést) szerzett adatokkal. A válaszadók kiválasztása lehet online vagy offline, illetve teljes körű, részleges vagy mintavételes, a kutatói részvétel passzív az adatfelvételi folyamatban. Az online kérdőív standardizált, vagyis az adatok dimenziói és a lehetséges értékek terjedelme meghatározott, ez elősegíti az összehasonlítást és a statisztikai elemzést. A kérdőív maga állhat egy görgethető oldalból (de van, amikor oldalanként szerepelnek a kérdések), ezen találhatók a kérdések. A kérdőív lehetőséget biztosít ugratásra, rotálásra és logikai kapcsolatok kiépítésére, illetve multimédiás tartalmak beillesztésére. A kérdőívbe több típusú kérdés szerkeszthető: nyitott kérdés, egyszeres választás, többszörös választás, rangsorolás vagy listás választás.²³ A kérdések lehetnek explicit-implicit kérdések, a nyílt típuson kívül zárt, félig zárt kérdések is elkülöníthetők. A nyílt kérdés hatalmas előnye, hogy olyan információt is közölhetnek a válaszadók, amelyre a kutató előre nem számít; a változatos eredmények miatt azonban nehéz a kérdésre adott válaszokat értékelni. A projektív kérdés során a kutató leír egy szituációt, amelyre reakciót vár a kitöltőtől. A zárt kérdés két típusa a jegyzékkérdés – minden lehetséges válasszal – és az eldöntendő kérdés, ennek a típusnak az előnye, hogy felajánlja a lehetőségeket, amelyeket egyébként figyelmen kívül hagyhatnak a kitöltők, és a feldolgozás is könnyebb. Az anekdotikus kérdés esetén a megfogalmazott szituációt a kutató többféleképp fejezi be, ebből kell választania a válaszadónak. Online kérdőíveknél alkalmazható értékelési skála is: numerikus, deskriptív vagy grafikus. Az általános szabályok közé tartozik, hogy fogalmazzunk érthetően, legyenek rövidek a kérdések, ne alkalmazzunk tagadó vagy sugalmazó kérdéseket. A tartalmi és formai követelményeken túl lényeges elem a sorrend is.²⁴

A különböző források különböző kérdéstípusokat említenek, más-más megközelítésből elemzik a kérdőíveket. BABBIÉ elsődleges felosztása szerint például van állítás és kérdés. Az állítással azt mérik, hogy a kitöltő mennyire azonosul egy véleménnyel, attitűddel (erre szolgál a Likert-skála: mennyire ért egyet a válaszadó a kérdésekkel). A zárt kérdések esetében strukturáltak a válaszok, ezért fontos az egyéb kategória megadása, hogy a kutató által nem feltételezett válaszlehetőség is bekerülhessen a válaszok sorába. A feltételes kérdés

23 DARVAS Péter–PILLÓK Péter 2001.

24 lengyelne.ekt.hu/wp-content/uploads/2015/03/Kerdoiv_keszites.pptx (letöltés ideje: 2018. 03. 02.)

attól függ, hogy egy előző kérdésre milyen választ adott a kitöltő. A táblázatos kérdések esetén az ugyanolyan válaszlehetőségek és a kérdések egybe szerkesztésével jó térkihasználtságú kérdéssort lehet létrehozni. A főbb tanácsok, hogy a kutatók kerüljék a duplacsövű kérdéseket, olyan válaszadókat válasszanak, akik kompetensek a kutatott témában, illetve fontos, hogy a kérdőívet legyenek hajlandók kitölteni.²⁵

A kutatásom során a Google segítségével hoztam létre egy ingyenes kérdőívet. A Google-ben a kérdéstípusok a következők: rövid válasz, bekezdés (ez tulajdonképpen hosszú, szöveges válasz), feleletválasztós kérdés (egy lehetséges opcióval), jelölőnégyzet (több lehetséges válasz bejelölésének lehetőségével), legördülő lista (meghatározott válaszok, amelyek kattintásra tűnnek elő), lineáris skála, feleletválasztós rács (egy megadható válasz), jelölőnégyzetrács (itt több válasz adható meg), és külön szerepel dátum és idő megadása válaszként. A kérdéseket kötelezővé lehet tenni, de ez a kutatások szerint általában csökkenti a kitöltési kedvet. A Google kérdőívében is van lehetőség videó, képek feltöltésére, illetve a kérdőívben belüli ugrásra.²⁶ A nyári konyhákra vonatkozó kérdéssor feleletválasztós kérdést, rövid választ és hosszú választ, illetve jelölőnégyzetes kérdést tartalmaz, ahol több válaszlehetőség is bejelölhető egyidejűleg.

Mindebből jól körvonalazódik, milyen széles a választéka az alkalmazható kérdéstípusoknak, mik a főbb elvek, amelyek mentén megszerkeszthető egy kérdéssor. Alább a célcsoportot érintő jellemzők mellett a pozitívumokat és negatívumokat, vagyis az előnyöket és hátrányokat egyaránt részletesen tárgyalom.

Célcsoport

A különböző formájú kérdőívek célcsoportja más, a papír alapú kérdőívet a kutatásom során idősebbek is ki tudták tölteni, nem egy esetben segítséggel; olyanok, akik nem internet felhasználók. Az online kérdőív szélesebb körhöz szólt, de csak internet felhasználókhöz juthatott el. Az online kérdőív kitöltői között 11% 21-30, 27% 31-40, míg 21% 41-50 éves volt, ami azt jelenti, hogy 59% fiatal, illetve középkorú volt. Az idősebb generáció egyre fejlődő felhasználói szokásait tükrözi, hogy 15% az 51-60 éves és 19% a 61-70 évesek aránya a mintában, ennek oka lehet természetesen a témához való érzelmi kötődés. Bár a kérdőív több fiatalhoz is elért, elmondható, hogy arányosan megoszlanak a korcsoportok a kitöltők között. Ez azonban nem jelenti azt, hogy mind nyári konyha-használók, a kérdéssor ugyanis lehetőséget biztosít a visszaemlékezésre is, vagyis egy múltban használt nyári konyha bemutatására.

A célcsoport tagjai közé tartoztak különböző hagyományörző egyesületek, a néprajzi kutatásra kiválasztott

települések lakosai, vagy lokális műemlékvédelemmel foglalkozó szervezetek is (például: Magyarországi Tájházak Szövetsége), sokukat közösségi média segítségével sikerült elérni. Ezeket megkerestem, és a kérdőív linkjének emailbe ágyazásával, illetve Facebook-csoporton belüli megosztásával próbáltam meg minél több embert megszólítani. A legtöbb eredményt a Skanzen Facebook-oldalán keresztül sikerült elérni: az itt is megosztott kérdőívet több mint hatvanan kitöltötték. Ennek oka valószínűsíthetően az, hogy a csoport tagjai az intézmény „barátai”, olyan érdeklődők, akik ebből kifolyólag nyitottak a kutatásban való részvételre is. Mivel a kérdőív anonim, így nem volt esélye a jutalmazásnak, vagyis a kitöltők között például ajándék kisorsolásának.

Lényeges mozzanata a kitöltésnek, hogy a kérdőív linkjének elküldését általában megelőzte egy személyes kontaktus (kivéve a közösségi médiafelületek alkalmazása esetén), vagyis olyanoknak küldtem el a kérdőívet, akikkel előtte egyeztettem is róla. Közülük többen tovább is küldték a kérdéssort olyanoknak, akikről feltételezték, hogy kitöltik. A kitöltők a fent említett és megkeresett csoportokon kívül tehát első körben a személyes ismeretségi körömből származtak.

Előnyök

Az ingyenesen generálható és szerkeszthető kérdőívek egyszerűen továbbküldhetők, levélben, üzenetben egyaránt. A Google önkéntes kérdőívének előnye, hogy a beérkezett adatokat a rendszer azonnal értékeli is, kérdéstípustól függően, és diagram formájában azonnal szemlélteti is. A kutatás költsége rendkívül kedvező – főként akkor, ha nincs szükség reprezentativitásra, hiszen nincs nyomdaköltség, kérdezőbiztosi költség és az adatrögzítés is automatikus, így arra sem kell külön anyagi forrást tervezni. Nagymértékű kitöltés esetén tárhelyhez kapcsolódó költségek merülhetnek fel. Egy kutatást az online kérdőíves módszerrel fel lehet gyorsítani, a kérdőív megszerkesztése ugyanis kevés időt vesz igénybe, és könnyedén eljuttatható a kitöltőkhöz, ezért rövid idő alatt adatok generálhatók. Bár a kérdőív előnye a könnyű módosítási lehetőség, ez az adat-összehasonlítást veszélyeztetheti. Fontos szempont, hogy a kérdőív témája releváns legyen a kitöltő számára. A kérdezőbiztos hiánya miatt fontosabbá válik a kérdőív vizuális megjelenése, de ebben az esetben (kérdező személyének befolyása nélkül) csökken az adatok torzulása, a válaszolók kényelmetlenebb témákról is nagyobb arányban adnak meg információt.²⁷ Esetünkben nyitott volt a válaszadói kör, vagyis bárki kitölthette a kérdőívet, aki találkozott a linkkel. További előnye az online típusú kérdőíveknek, hogy biztosítják az anonimitást a kitöltő részére, a link akárhányszor aktiválható, így a kitöltő által is továbbküldhető.²⁸ A Google által készített kérdőív adata-

25 BABBIE, Earl 2001. 276–285.

26 https://docs.google.com/forms/d/1xo8zVpy-UpfxO3UNXCusWn09Iyw_RKy2MMmBfJASMSA/edit (letöltés ideje: 2018. 02. 20.)

27 DARVAS Péter–PILLÓK Péter 2001.

28 LENGYELNÉ MOLNÁR Tünde 2013. 77.

it a rendszerből Excel táblázat formájában lehet kimenteni, a diagramokat egyenként ki lehet másolni, majd elmenteni.

Az online kérdőívek pozitívumai között találhatók a következők: a *globális* elérés, hiszen már 2005-ben 1.1 milliárd²⁹ internet felhasználót prognosztizáltak a világon; *rugalmasság*, mert több formában használható a link, *sebesség*, ugyanis a kérdőív gyorsan eljuttatható a terepre, így földrajzilag egymástól távolabb található csoportoknak egy időben elküldhető egy-egy kérdéssor, vagy a *technológiai innováció*. A *kényelem* szintén fontos tényező, hiszen a kitöltő a neki alkalmas időben tudja megadni a válaszokat. A kitöltés *könnyű*, csakúgy, mint az adatok értékelése. A *kérdések változatosak* lehetnek, még multimédiás tartalom is beilleszthető a kérdőívekbe. Személyre szabható emlékeztetőket lehet kiküldeni, kontrollálható a kitöltendő kérdések sorrendje, és általában hosszabb válaszok érkeznek a nyitott kérdésekre, mint más típusú kérdőívek esetében.³⁰

Hatalmas előnye az online kérdőíveknek, hogy a virtuális szerkesztésnek köszönhetően egy üres sor van a nyitott kérdések között. Ennek hatására a kérdőív nem tűnik zsúfoltnak, egyenletes az eloszlás, de a kitöltő írhat, amennyit szeretne. Ezzel szemben a nyomtatott kérdőív kihagyott helye korlátozhatja, befolyásolhatja a kitöltőt a válasz kifejtésében. Mivel az online kérdőív nem nyomtatott, nem kell bajlódni a visszaküldéssel, válaszborítékkal stb., amelyek csökkenthetik a kitöltési arányt.³¹

Hátrányok

Az online kérdőíves kutatásnak a nehézségei adódhatnak a technikai háttérből, ha például eltérően jelenik meg a kérdőív más-más számítógépen. Ha a kérdőív hosszúnak tűnik, vagy nehezen görgethető, a kitöltők aránya szintén csökkenhet. Ha a kérdőív nem egyetlen, görgethető lapból áll, hanem képernyőnkénti újabb kérdésekből, akkor a válaszadási ráta kissé alacsonyabb, a válaszadás időtartama hosszabb, de az adatok minősége jobb, mert kevesebb a kihagyott kérdés. Egy felmérés szerint a válaszmegtagadás akkor a legkevesebb, ha a kérdéssor 10 képernyőnél és 10 percnél rövidebb. A kérdőív félbehagyásának legfőbb okai egy kutatás szerint az elfoglaltság, az unalmas téma, a nem elegendő díjazás, első kitöltési helyzet és utolsó helyen a zavaró instrukciók. A kérdező hiánya több nehézséget okozhat, így például ha technikai probléma vagy kérdés merül fel, segítségkérési lehetőség biztosításával (például e-mail), csökken a kérdőívet félbehagyók száma.³²

Fontos szempont, hogy az online kérdőív bevezető szövege frappáns és rövid legyen. Kutatások bizonyítják,

hogy a hosszú szövegeket nem olvassák el a kitöltők.³³ A kérdőív tervezését meghatározza a téma, az elérendő populáció, illetve a tervezett elemzési és értékelési módszerek. A kérdőív elkészítésének fázisában fontos a kipróbálás, és a visszajelzések alapján történő felülvizsgálat.³⁴ Ugyanitt hátrányként jegyzik, hogy manapság rengeteg kérdőívvvel bombázzák az embereket, akik ettől fásulttá válnak, és ez alacsony kitöltési arányt eredményezhet.

Mindazonáltal az online kérdőívek legnagyobb negatívuma a reprezentativitás mértéke. Milyen populációt reprezentálnak egy online kérdőív kitöltői? E mellett az e-mailben érkező linkeket könnyen levélszemétnek nézhetik, így a kitöltésre sor sem kerül. Ha bármilyen értelmezési nehézség bukkan fel a kérdőívben, nem megoldható a probléma, és a kitöltő abbahagyhatja a válaszadást. Az online kérdőív személytelen, és a biztonság (pl. adat) kérdése is felmerülhet.³⁵

Az online kérdőívekkel szemben megfogalmazott egyik fő kritika a mintavétellel kapcsolatos. Ez utóbbi problematika jelen kutatásban nem releváns, hiszen az online kérdőív kiegészítő adatokat tartalmaz, vagyis néprajzi terepmunka melletti plusz adatgenerálást jelent, amelynek esetében nem törekedtem reprezentativitásra, hanem minél több adat összegyűjtésére. Természetesen a kutatás témájától függően ez lehet probléma a társadalomtudományi vizsgálatok esetében is.

Személyes tapasztalatok

A kérdőív nem helyettesíti, és nem is helyettesítheti a néprajzi gyűjtés módszereit, ahogyan már volt róla szó, ebben az esetben adatfelvételi funkciója volt, és minél több mérhető információ gyűjtése volt a cél. A kérdőívben a nyári konyhával kapcsolatban az elnevezésre, építés idejére, szerkezetre, alaprajzra, tüzelőberendezésre vonatkozó kérdések szerepeltek, kiegészülve a lakóház jellemzőire és a telken belüli melléképületekre való rákérdezéssel. A kérdőívet visszaemlékezők és saját nyári konyhát használók is kitöltötték, ezt szintén jelölni kellett a kérdéssor elején. Fontos volt tudni, hány éves a kitöltő, és melyik településen található a kérdőívben bemutatott nyári konyha. A nyári konyhák berendezésének leírása, a tüzelőberendezés változására, az átépítésre való rákérdezés tovább árnyalta a megszerzett adatokat. A nyári konyha használatára vonatkozóan több kérdés is szerepelt a kérdőívben: *miért építették a nyári konyhát*, illetve *milyen tevékenységeket végeztek itt, mire használták, aludtak-e benne és mennyire közművesített a konyha* kérdések következtek. Ezekre volt, aki ugyanazt a választ jelölte meg, de több esetben eltérő volt a megadott válasz. Egy kérdés sugalmazó lett: a *miért tartja jónak*

29 A mai adat szerint 3.8 milliárd felhasználó van. <http://www.worldometers.info/hu/> (letöltés ideje: 2018. 03. 06.)

30 EVANS, Joel R.–MATHUR, Anil 2005. 196–200.

31 Vö. BABBIE, Earl 2001. 291–292.

32 DARVAS Péter–PILLÓK Péter 2001.

33 http://piackutatas.blog.hu/2010/09/20/az_online_kerdoivek_legyenek_rovidek_es_egyszeruek (letöltés ideje 2018. 01. 23.)

34 lengyelne.ekt.hu/wp-content/uploads/2015/03/Kerdoiv_keszites.pptx (letöltés ideje: 2018. 03. 02.)

35 EVANS, Joel R.–MATHUR, Anil 2005. 201–202.

hasznosnak a nyári konyhát kérdésre válaszolták a kitöltők azt is, hogy nem tartják annak. Itt lehetett volna élni egy más kérdéstípussal azért, hogy objektívebb legyen a kitöltők visszajelzése.

A kérdőív végén egy személyes válaszokat inspiráló blokkot építettem a kérdéssorba a *mi a legkedvesebb élménye* kérdéssel indítva az érzelmi reakciók kiváltását. Ezután olyan mondatok következtek, amelyeket a kitöltőnek kellett befejeznie: *Amikor a nyári konyha épült...*, illetve *A nyári konyhában mindig...* mondatfőrdékeket fejezték be a kitöltők. Az ezekre érkezett válaszokból nagyon érdekes tanulság rajzolódott ki a nyári konyhákra vonatkozóan, új dimenziót kölcsönözve a kutatásnak. Például a nyári konyha az ide érkezett válaszok alapján (is) egy olyan tér volt, amelyben sokszor a nagyszülők generációja az unokákkal együtt töltötte az időt, mivel a szülők dolgoztak, és óvodák nem minden esetben működtek a településen. Az erre a közösen töltött időre való visszaemlékezés dominálja a válaszokat, ami a nyári konyha, mint szocializációs tér funkciójának kérdését veti fel.

A kérdőív helyet biztosított arra is, hogy a válaszadók bármilyen más információt megosszanak a nyári konyhával kapcsolatban, és ezzel a kitöltők egy része élt is. Egy kérdés kitért arra, hogy az adott településen mennyire számít általánosnak a nyári konyha használata, majd a kérdőív végén – főként az eredeti elgondolásból kiindulva, amely szerint saját nyári konyhát mutatnak be a kérdőívet kitöltők – helyet kapott két kérdés a szülők-nagyszülők konyahasználatára vonatkozóan is.

A kérdőív nem adott lehetőséget arra, hogy képet osszanak meg a kutatóval a kitöltők, ezért a bevezető szövegben megadtam egy olyan új email címet, amelyre bárki elküldhette a kutatásban felhasználható képét, illetve kapcsolatba léphetett velem, ha kérdése volt. Ezzel a lehetőséggel is éltek néhányan.

A kitöltött kérdőíveket olvasva természetesen láthatóvá váltak azok a pontok, ahol tovább lehetett volna árnyalni a kérdéseket, vagy össze lehetett volna vonni blokkokat. Érdemes lett volna ugrással kialakított eltérő kérdéssort kialakítani az emlékezők és a saját konyhát használók számára, erre azért nem volt lehetőség, mert a menet közben történő változtatás nem összehasonlítható információkat eredményezett volna.

A kérdőívet megosztotta a Szabadtéri Néprajzi Múzeum saját Facebook-oldalán belül is, ez arányaiban rengeteg kitöltést eredményezett. A postai úton kitöltött kérdőívek esetében un. buzdító levelet szokás alkalmazni, amely emlékeztet a kérdőívre,³⁶ ehhez képest az online verzióban elég volt még egyszer megosztani a kérdőív linkjét, hogy újra emlékeztethetők legyenek a megcélzott válaszadók.

A kutatásnak rengeteg hozadéka lett. A nyári konyhák használatára vonatkozó adatok a különböző településekről tovább gazdagították a meglévő információkat, de egyes esetekben ennél távolabbra is mutattak, mert volt olyan válasz, amely új kutatási irányt jelölt ki számomra. Például az egyik kérdőív válaszai között olvastam a MÁV szolgálati lakásokra vonatkozó adatról, amelynek hatására többlépcsős kutatást végeztem a MÁV archívumában a szolgálati lakások, központilag megtervezett gazdasági épületek és udvari kemencék terveinek vonatkozásában. A MÁV adattár irattári részében a kezdetektől rögzítették a különböző építési kérelmeket és azok költségtervezetét is, és ebben az iratcsoportban egészen korai kérelmeket találtam, amelyek nyári konyha építésére irányultak.³⁷ Az irattári részen kívül hasznos volt a szolgálati lakások elemzése is, hiszen ezek – főként a tisztai lakások – mintaként szolgálhattak, egy elérendő életforma modelljeként. Ezekben nem egyszer külön mosókonyha, alagsorban-pincében elhelyezett sütőkemence található, amely az életmódban a különböző feladatok térbeli szétválasztását bizonyítja.³⁸ A kutatásnak ez a vetülete az online kérdőív adatai nélkül nem feltétlenül jelent volna meg.

Másik hatalmas előnye az online kérdéssor adatainak Excelben történő exportálása, amely azt jelenti, hogy a kutatás során szerzett információk között tárgyszavas kereséssel lehet adatokat keresni, ez a feldolgozást és a későbbi disszeminációt könnyíti meg. A diagramok szemléltető ábrái egyértelműen mutatják a kutatási eredményeket, fontossági sorrendet, listákat, ezek könnyen kimásolhatók és bármilyen előadásba, publikációba beépíthetők.

Az online kérdőívet ezen kutatás alapján alkalmasnak tartom tematikus kutatások kiegészítésére, jól megválasztott témával és kérdéssorral. BABBIE szerint a kérdőíves felmérés leíró, magyarázó és felderítő célokra alkalmas, az önkitöltős kérdőív a kényes témák kutatására is, de a bonyolultabb problémák feltérképezésére nem.³⁹ Viszonylag nehezebb ritkább jelenségekre rákérdezni, mert a kitöltők száma nem túl magas – ezt jutalommal lehet ellensúlyozni –, így feltételezhetően nem érkezne elegendő válasz egy elemzéshez. Összességében elmondható, hogy az online kérdőíveknek is megvan a helye a társadalomtudományi kutatásokban, jól megítélt szereppel, megfelelően megszerkesztett kérdéssorral és átgondoltan kiválasztott mintával.

Interaktív térkép

A kutatás több szinten folyik, sok forrásból merít adatokat, ezek eltérő idősíkokra vetíthetők ki. A projekt

36 Vö. BABBIE, Earl 2001. 293.

37 Tárgy: Állomás-előljáróság, Ádánd. Nyári konyha létesítése tárgyában. Év: 1919. Egységazonosító AG.I 1548 (Pécsi Igazgatóság). Iratazonosító V05500895. iktatószám: 18/1919/2555.

38 Tárgy: 6188 Lakóházak típusú: négylakásos kétszobás segédtszti lakóház tervlapja. Év: 1926. MA.10188 Központi magasépítmenyi tervtár archív tervgyűjteménye. Iratazonosító: X20196488.

39 BABBIE, Earl 2001. 274. és 307.

40 Hasonlóképpen a műtárgytörténetek földrajzi vetületének ábrázolásának kérdése is felmerült már. Lásd: BÓNA Bernadett 2017. 162–164.

elején megfogalmazódott bennem, hogy lehetne szemléltetni a projektadatok földrajzi vetületét,⁴⁰ hiszen ez plasztikusabban adná vissza, hogy a háttérben mennyi információ áll rendelkezésre az elemzéshez, és ezek hány különböző forrásból származnak, és a vizsgált terület mekkora részét fedik le.

A térképre vitel folyamatában szintén a Google-hoz fordultam, ahol lehetőség van ingyenes interaktív térkép szerkesztésére. A térképlapon több rétegben lehet rögzíteni településeket, különbözőképpen megformálva a stílusokat, így létrehozva többretegű térképeket eltérő vizuális megjelenéssel. A kiválasztott településekhez képet, videót is fel lehet tölteni. A nyári konyhákra vonatkozóan a következő rétegeket hoztam létre: a kutatópontokat, az egyéb településeket (ahol néprajzi gyűjtést végeztem), a mai online ingatlanhirdetések vonatkozó helyeit, az egri, digitalizált újságok apróhirdetés-adatait a 20. század elejétől napjainkig, a papír alapú kérdőívek származási helyeit, illetve azokat a településeket, ahonnan az online kérdőívek beérkeztek. A végeredmény jól mutatja, mekkora lefedettséggel rendelkezik a kutatás.

Ezen kívül több más lehetőség is rejtőzik az interaktív térképpel kapcsolatban: szöveges információ hozzáadása, útvonalak tervezése, vonalak rajzolása, távolságok és területek mérése egyaránt lehetséges. A rétegeket/kategóriákat meg lehet jeleníteni külön-külön is.⁴¹ A térkép készítésének menetéről részletes leírás található a világhálón.⁴²



4. kép. Nyári konyha Óhután.
(NAGYNÉ BATÁRI Zsuzsanna felvétele, 2017)

Szakértői interjúk

A téma komplexitásából adódóan egy olyan műfajt is bevettem a kutatás során, amelynek az alkalmazása

eddig nem volt jellemző. Mivel a nyári konyha témájának feldolgozását interdiszciplináris megközelítéssel végzem, fontosnak tartottam megszólítani a különböző tudományágak képviselőit is. Feltételezésem szerint egyes szakemberek a téma más és más aspektusát emelik ki, így igyekeztem olyan interjúkat készíteni, amelyek egészen különbözőek. Ennek alapján természetesen elsődlegesen szabadtéri múzeumos szakemberekkel beszéltem, néprajzkutatókkal, a lokális műemlékvédelem területén működő kutatóval, építésszel, e mellett pedig szociológussal, régésszel és pszichológussal is. Mindez különböző irányokat jelölt ki a kutatásban, vagy olyan tudásanyagra hívta fel a figyelmet, amely értékes adatokat jelentett a kutatás számára: így például az Open Society Archívumban⁴³ található szociológiai irányultságú lakásfelmérések az 1970-es évekből.

A szakértői interjúk előtt minden kutató számára külön kérdéssort állítottam össze, speciális kérdésekkel, a területükkel kapcsolatban. Maga az interjú a szokásos elveket követte, általában 40-50 perc hosszúságú volt, félig-strukturált (az előre megfogalmazott, de rugalmasan átdolgozott/feltett kérdések mentén zajló), egyéni, személyes beszélgetés formájában, kvalitatív jelleggel. Az interjúkra általában a megkérdezett interjúalany saját közegeiben került sor.⁴⁴

Pszichológiai kérdések: környezetpszichológia a szabadtéri múzeumok kutatásaiban

Az új módszerek alkalmazása mellett új kutatási irányok is megjelentek a nyári konyhák elemzésénél. Egy ismeretterjesztő cikk irányította a figyelmemet az otthonpszichológia területére, a tárgyi környezet lélektanára. E szerint a körülöttünk lévő tér több a fizikai valóságnál, hiszen ez az én térbeli kiterjesztése. Az otthon olyan, mint egy külső bőrréteg, identitást ad, illetve jel a külvilág felé arról, milyenek is vagyunk.⁴⁵

Mindez továbbmutatott a pszichológia vonatkozó ágának megismerése felé, ezért környezetpszichológiával foglalkozó írásokat kerestem. Mindez azért is fontos, mert a nyári konyhák használatának háttérében meghúzódó mentalitás több komponensű, és feltárása leginkább pszichológiai vizsgálatokkal végezhető el. Így a nyári konyhák témája ebből a szempontból is bátran elemezhető.

A környezetpszichológia a fizikai környezet, amely egy dinamikus rendszer és az emberi viselkedés és tapasztalás kölcsönös és egymásra ható kapcsolatát vizsgálja mikro-, mezo- és makroszinten.⁴⁶ A helyeknek vagy dolgoknak a használatukon túl három szintű jelentése

41 <https://www.google.com/maps/d/edit?mid=ITHuNKPuD8PGmfZVIQUpe91UX2UY&ll=47.629094426016096%2C19.135230529687533&z=8> (letöltés ideje: 2018. 02. 20.)

42 http://viaweb.hu/tudastar/sajat_terkep_keszites (letöltés ideje: 2018. 02. 20.)

43 Vö. <http://www.osaarchivum.org/> (letöltés ideje: 2018. 03. 07.)

44 Vö. SZTÁRAYNÉ KÉZDY Éva 2011. 2–10.

45 <https://noklapja.nlcfe.hu/noklapja/2017/08/17/hol-jo-lakni-es-mennyiert/> (letöltés ideje: 2018. 03. 02.)

46 DÜLL Andrea 2009. 40–50.

van: szintaktikus, ami a környezeti elemek kontextuális kapcsolataira utal, a szemantikus, ami a környezeti elemekhez köthető szabályokat és normákat jelenti, illetve a pragmatikus, amely a környezetet a használóhoz kapcsolja. Mindezen szintekhez kapcsolhatók érzelmek és asszociációk. Az épített környezetnek szinten minden eleme hordozhat jelentést: alak, szag, szerkezet, méret, anyag, szín stb. A környezetpszichológia még a környezeti nyomokat, a használat hiányát, a kopást-eróziót, vagy éppen az „otthagyasokat” is vizsgálja: például azt, hogy egy konyhában mit és hol hagynak a tér használói.⁴⁷

A környezetpszichológia egyik alkalmazott értelmezési kerete, amely témánk szempontjából is releváns lehet, a Werner modell (kidolgozó: Carol M. WERNER, Irwin ALTMAN és Diana OXLEY), amely tulajdonképpen bármilyen helyre, akár egy tárgyra vonatkoztathatóan is értelmezhető. A modell kidolgozó szerint a középpontban a lineáris és a ciklikus idő áll, illetve ezeknek fókusz, mértéke, ritmusa és sebessége. A modell tranzakcionális perspektívából született, e szerint az ember és környezete integráns és elválaszthatatlan egység, amely egymást definiálja. Az időbeli dimenzió lényeges eleme az ember-környezet közötti kapcsolatoknak, a tevékenységek – jelenségek ezek szerint elemezhetők; az otthon emberek, helyek és pszichológiai folyamatok dinamikus kereszteződésének tekinthető. Az értelmezési keret középpontjában három alapfolyamat-dimenzió áll, amely az embereket az otthonukhoz köti: a társas szabályok és interakciók, affordanciák, illetve a megfélelések, kötődés és az identitás. Ezeket kell az időbeli dimenzió mentén értelmezni.⁴⁸ Például a házak elrendezése és kialakítása tükrözi, illetve elősegíti a szomszédokkal való kommunikációt, az interakciókat és a különböző interperszonális kapcsolatokat. Ugyanígy, a házon belüli térszervezés és -használat különböző típusú kommunikációt támogat a lakók számára. A társas szabályok határozzák meg azt is, hogy hol hogyan viselkedünk, mit várnak el tőlünk a különböző terekben, mindeközben jelentéssel ruházva fel környezetünket. Minden társadalomban normák határozzák meg az otthonok használatát, ez tükröződik a lakások kialakításában és kinézetében, vagy a bútorok típusában és elrendezésének mikéntjében. Az embereket érzelmi kapcsolatok kötik az otthonukhoz, amellyel a múltban történt interakciók és emberek közötti kapcsolatok emlékeit asszociáljuk. Az otthonok a személyes és társadalmi identitással kapcsolatos kulturális értékeket is tükröznék. Az affordancia arra utal, hogy a tárgyakat és a környezetet az általuk tartalmazott jelentések, a hozzájuk kötődő tevékenységek és viselkedési formák függvényében látjuk, nem pedig a

fizikai jellemzőik alapján. Az otthon rengeteg utilitarista tevékenység helyszíne, amely pszichológiai jelentéssel ruházva fel a tárgyakat és helyeket. Az otthon dinamikus, áramló és változó, ember és környezete közötti kapcsolatokat tükröz. Ezeknek a kapcsolatoknak van múltja, jelene és jövője, magukban hordozzák a változást és a stabilitást, ismétlődést és ritmust.⁴⁹

Az otthon a múlt, jelen és jövő közötti kontinuitás helyszíne az egyén, a család vagy akár a közösség szintjén. A lakhelyüket váltó (nomád, migráns, vagy kitelepített) embereket vizsgálva megállapították, hogy az emberek bizonyos bútorrendezést, tájolást és elhelyezést használtak új környezetben is, ezek mindig kapcsolatban voltak a korábbi otthonuk hasonló jellemzőivel. Mindez arra tett erőfeszítést, hogy a folytonosságot megteremtse a különböző idősíkok között.⁵⁰ Ez az elmélet a nyári konyhákra alkalmazva felvetheti azt a hipotézist, hogy a ház megújulásakor – új alaprajz megjelenése, modernizálás, tüzelőberendezés megújítása, változás a berendezésben, kockaházak elterjedése – szükség lett egy olyan térre, amely korábbi mintákat őriz, ahol a régi tárgyak helyet kaphatnak, a régi bútorrendezés megmaradhat, a régi tüzelőberendezés tovább élhet, és ahol minden olyan tárgy bekerülhet, amely a jövőben bármiféle haszonnal bírhat. A nyári konyha a kontinuitás megteremtésének lehetősége lett. Mindezt a modell alkalmazásával és adatok elemzésével a jövőben reményeim szerint bizonyítani is lehet.

Ugyanígy egy másik értelmezési keret érvényessége is felvetődik a nyári konyha kapcsán, mégpedig a kontroll és rend kérdésköre. Egy francia kutatás eredménye szerint az ételek elkészítése és tárolása (padláson és pincében) a biztonság, menedék és magánélet érzését biztosította az embereknek. Még a ritkán használt vagy használhatatlan tárgyak tárolása is a valamihez tartozás érzését adja, hiszen a tárgy összeköt a múlttal, de a jövőben lehet még rá szükség. Mindezen tevékenységek és jelentések az identitás, hozzátartozás és birtokba vétel érzését eredményezik.⁵¹ Mit jelent mindez a nyári konyha kontextusában? A tartósítás, feldolgozás központi tevékenysége az épületnek, ezeknek a tevékenységeknek a végzése pontosan ezeket az érzéseket indukálja az emberekben: vagyis kontroll a jövő felett, biztonság érzése amiatt, hogy van tartalék a jövőre nézve, van mihez nyúlni szükség esetén, a család erőforrásokat halmoz fel. Lehet egyfajta párhuzam is a tartósítási eljárások kiszélesedése és a nyári konyhák terjedése között is, mint ahogyan azt az Egyesült Államokbeli Pennsylvania német lakosságára vonatkozóan megállapították.⁵² Ezeket a hipotéziseket egy alapos pszichológiai irányultságú elemzés

47 DÜLL Andrea 2009. 109–112.

48 „A társas szabályok és interakciók olyan dinamikus pszichológiai folyamatokat foglalnak magukba, mint a szociális és kulturális normák, az otthonhoz fűződő érzelmi és értékelő szálak, az otthonkötődés, valamint a kulturális szokások. Ezek meghatározzák egyrészt, hogy adott helyen és időpontban milyen viselkedésformák a megfelelőek.” DÜLL Andrea 2009. 204.

49 M. WERNER, Carol–ALTMAN, Irwin–OXLEY, Diana 1985. 1–7. Illetve lásd DÜLL Andrea 2009. 204–205.

50 M. WERNER, Carol–ALTMAN, Irwin–OXLEY, Diana 1985. 8.

51 M. WERNER, Carol–ALTMAN, Irwin–OXLEY, Diana 1985. 17.

52 <http://www.phmc.state.pa.us/portal/communities/agriculture/field-guide/summer-kitchen.html> (letöltés ideje: 2018. 03. 01.)

bizonyíthatja, minden esetre már a megközelítés alaptézisei új irányok elgondolására készítetik a kutatót.

Szociológiai megközelítés

A nyári konyha kutatás nemcsak pszichológiai, de szociológiai megközelítéssel is él. A lakásszociológia témakörében Jiří MUSIL műve irányadó jellegű, erre még a környezetpszichológiai szakirodalom is hivatkozik. Magyarországon S. NAGY Katalin foglalkozott a lakásszociológiai vizsgálatokkal, ezeknek alapján született meg a Lakberendezési szokások⁵³ című kötet, illetve a telkibányai lakásokat vizsgáló tanulmánya.⁵⁴ Az előbbiben kiemelendő a lakásformák kidolgozott rendszere, és ezen belül is a témánk szempontjából releváns tisztaszobák típusainak bemutatása.⁵⁵

Az alábbiakban Jiří MUSIL alpműve alapján vázolom fel a lakásszociológia főbb és a téma szempontjából releváns tételeit. A lakásszociológia egyik alaptétele, hogy a lakásmód a lokális kulturális és társadalmi feltételek függvénye. Ezen belül a lakás és a család kapcsolatainak meg-

ismerése került fókuszba, már az 1920–1930-as évektől a lakást, mint tevékenységek és funkciók összességét kezdték el elemezni. Karel TEIGE elmélete szerint⁵⁶ az emberek által használt terek annak a társadalomnak az írásai, amelyet szolgálnak; vagyis a funkció alakítja a struktúrát. A lakások szerkezetét belső és külső tényezők határozzák meg; a belső faktorok a családszerkezet és funkció, a háztartás mérete és összetétele, a tevékenységek összessége, a háztartás tagjai közötti interakció és kommunikáció, a lakók beállítottságai és kívánságai, illetve az értékrend. Külső determinánsként a következőket határozták meg: külső környezet elemei, biológiai és fiziológiai tényezők, politikai és gazdasági tényezők, építéstechnológia és anyagok, településstruktúra, a nemzetgazdaság szerkezete és az életszínvonal, életstílus és szokások, és végül eszmei tényezők és építőművészet. Ezek a kategóriák hatnak egymásra, köztük átmenet is van, a determinánsok dinamikusak, állandó vagy erősen változó elemek, ezeknek a változásoknak a vizsgálata kulcsfontosságú. Témánk szempontjából fontos, hogy a lakáshasználattal kapcsolatban a nők foglalkozta-



5. kép. Nyári konyha Hejcéen. (NAGYNÉ BATÁRI Zsuzsanna felvétele, 2017)

53 S. NAGY Katalin 1987.

54 S. NAGY Katalin 1981.

55 S. NAGY Katalin 1987. 73–89.

56 Hivatkozva MUSIL, Jiří 1974. 125.

tottságának vizsgálatát is elemezni kell, hiszen ez alapjaiban hat a háztartásra, mint üzemre; a nőknek változnak az igényeik a terek kialakításával, a lakás beosztásával szemben. Ki, mennyi időt tölt otthon, mit jelent az otthonülő élet, mekkora az igény a magánéletre, milyenek a családon kívüli kapcsolatok (az otthon intim jellegének erősítését szolgálja a kapcsolatok elszemélytelenedése), milyen mértékben befolyásoló a közösségi kultúrminta a családi kultúrmintával szemben; mit jelent a tiszta ház, vagyis a munka által meg nem zavart lakásmód, él-e a reprezentatív terek iránti igény. A család funkcióinak a változása szintén hozzájárul a lakásmód átalakulásához. A lényeges funkciók között (ezek az idők során fennmaradtak és minőségileg változtak) a következők találhatók: a gyermekek nemzése és gondozása, a nemi szükségletek kielégítése, az otthon kialakítása és az érzelmi kielégülés. Vannak olyan funkciók, amelyek áttevődtek, vagy specializálódtak: védelmi és jogi, vallási, nevelési-

oktatási, egészségügyi, rekreációs, gazdasági-termelési, gazdasági-fogyasztási és szocializációs funkciók. Mindezek természetesen más és más tevékenységeket jelentenek az otthonban, meghatározva a térhasználatot, tárgyak elrendezését stb. Az elemzés szempontjából érdekes lehet még a lakásban folyó tevékenységek csoportosítása is: az alapvető tevékenységek, házi munkák és lakásmóddal összefüggő tevékenységek csoport értelmezési kerete segítségével. Ezek természetesen közösségtől, településtől, gazdasági-társadalmi háttértől rendkívül függő tevékenységek, kérdés, hogy az idők folyamán melyik szorult ki a lakásból (például egyes házimunkák, mint mosás vagy étkezés), és mi kötődik az otthonhoz.⁵⁷

Mindezek a szempontok szintén hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a kutatás során a néprajzi látásmódot kiegészítve dolgozzak, árnyaltabb kutatási eredményt kapva a témában. A nyári konyhák szociológiai irányú értelmezése így tovább bővítheti a tudásunkat az épülettípusról.

A skanzenek megújulási lehetőségei

A Szabadtéri Néprajzi Múzeumnak a jövőre vonatkozóan is vannak tervei, új koncepciói. A skanzen típusú múzeumokról általában elmondható, hogy eredeti koncepciójuk megvalósítása után, vagy azzal párhuzamosan mindenhol új jövőkép és stratégia formálódott az elmúlt években, az intézmények folyamatosan alakulnak és fejlődnek, főként a látogatói elvárások változásának fényében, illetve a múzeumi reprezentáció és interpretáció fejlődésének köszönhetően. A szentendrei Skanzen fókuszában jelenleg az Erdély tájegység megvalósítása áll, illetve a 20. századi falu épületegységhez folynak alapku-tatások. Utóbbi kiállítási egység módszertanilag új kérdéseket vet fel a szabadtéri reprezentáció több szintjén is, mivel főként tematikus fókuszú és a hagyományostól eltérő szerkezetekre irányul. A tematikus kutatásokban teljes létjogosultsága van a hagyományosnak tekinthető skanzen-gyakorlattól eltérő módszerek alkalmazásának, ezért fontos beszélni arról, milyen új lehetőségekkel élhetünk a kutatások során. Ezért tartottam fontosnak a nyári konyhákra vonatkozó tematikus kutatás tapasztalatainak vizsgálatát és bemutatását.



6. kép. Nyári konyha belső képe. Fadd, 1975.
SZNM-MNÉAF 27395

⁵⁷ MUSIL, Jiří 1978. 7–218.

IRODALOM

- BABBIE, Earl
2001 *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata.* Balassi Kiadó
- BÓNA Bernadett
2017 *A múzeumi tárgyfeldolgozás megújuló alternatívája.* In: BERECHKI Ibolya–SÁRI Zsolt (szerk.): *Ház és Ember* 28-29. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre. 161–172.
- CSERI Miklós–SÁRI Zsolt
2015 *Az idősíkok tágulása a szabadtéri múzeumokban.* In: JAKAB Albert Zsolt–KINDA István (szerk.): *Aranykapu. Tanulmányok Pozsony Ferenc tiszteletére.* Kriza János Néprajzi Társaság–Szabadtéri Néprajzi Múzeum–Székely Nemzeti Múzeum, Kolozsvár. 57–66.
- DARVAS Péter–PILLÓK Péter
2001 *Online adatfelvételi módszerek és felhasználásuk.* Szakdolgozat. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Szociológiai Intézet és Továbbképző Központ.
- FEKETE J. Csaba
2007 *Funkciószervezés és téralakítás a főúri reprezentatív magánépítészetben az 1720 és 1920 közötti Magyarországon.* Phd értekezés, kézirat. Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Építésztechnika Kar Építészettörténelmi és Műemléki Tanszék
- GYURKÓ Géza
1964 *Élet vidéken vagy vidékies élet.* Heves Megyei Népiújság 1964. szeptember 6. 10.
- EVANS, Joel R.–MATHUR, Anil
2005 *The value of online surveys.* Zarb School of Business, Hofstra University, Hempstead, New York, USA. Internet Research Vol. 15 No. 2., 2005. 195–219.
- LENGYELNÉ MOLNÁR Tünde
2013 *Online mérés-értékelés.* Készült az Eszterházy Károly Főiskolán a TÁMOP-4.1.2.A /1-11/1 támogatásával. Eger
- MUSIL, Jiří
1974 *Lakásszociológia.* Kossuth Kiadó, Budapest
- NAGYNÉ BATÁRI Zsuzsanna
2014a *Tájégség születik: Szabadtéri kiállítások rendezésének kérdesei az Észak-magyarországi falu tájégség esettanulmánya alapján.* Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre
- 2014b *Ajándék a frontról.* Kiállítási katalógus. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre
- 2017 *Nyári konyhák Heves megyében sajtódokumentumok körében.* „És most kedves Olvasó, lapozd tovább az újságot – tanulj, szórakozz, neved!” In: AGRIA L. Eger. 137–150.
- S. NAGY Katalin
1981 *Lakásmód, lakáskultúra Telkibányán, 1975–1978.* Népművelési Propaganda Iroda, Budapest
- 1987 *Gyorsuló idő.* Magvető Kiadó, Budapest
- SÁRI Zsolt
2014a *Bárány: Konyhai kalandok Európában. Lamb: Gastronomic adventures in Europe.* Skanzen Könyvek, Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre
- 2014b *A bárányok nem hallgatnak: [a juhtartás és a pásztorélet európai öröksége] The non-silence of the lambs.* Kiállítási katalógus. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre
- SZIGETI Hajni
2017 *Hol jó lakni? És mennyiért?* <https://noklapja.nlcafe.hu/noklapja/2017/08/17/hol-jo-lakni-es-mennyiert/> (letöltés ideje: 2018. 03. 02.)
- SZTÁRAYNÉ KÉZDY Éva
2011 *Kutatásmódszertan és prezentációkészítés. 6. rész: Az interjúkészítés módszertana.* PowerPoint előadás, Károli Gáspár Református Egyetem
- WERNER, Carol–ALTMAN, Irwin–OXLEY, Diana
1985 *Temporal Aspects of Home.* In: *Home Environments.* Ed. ALTMAN, Irwin–WERNER, Carol M., University of Utah, Salt Lake City, Utah. Plenum Press New York and London. Human Behaviour and Environment Advances in Theory and Research Volume 8. 1–32.

Levéltári és MÁV adattári dokumentumok (előbbieik forrása: www.hungaricana.hu):

HU MNL OL E 156 - a. - Fasc. 101. - No. 055. Királyhelmec, Zemplén vármegye, 1677.

HU BFL - XV.17.b.312 - 1659/1870

HU BFL - XV.17.b.312 - 507/1864

HU BFL - XV.17.b.312 - 953/1871

HU BFL - XV.17.d.329 - 5331, 3. f.

S_105_-No_96.

Állomás-előljáróság, Ádánd. Nyári konyha létesítése tárgyában. Év: 1919. Egységazonosító AG.11548 (Pécsi Igazgatóság). Iratazonosító V05500895. iktatószám: 18/1919/2555.

6188 Lakóházak típusú: négylakásos kétszobás segédtszti lakóház tervlapja. Év: 1926. MA.10188 Központi magasépítési tervtár archív tervgyűjteménye. Iratazonosító: X20196488.

Újság

Egri Újság 1916. november 26. 4.

Weboldalak

<http://www.phmc.state.pa.us/portal/communities/agriculture/field-guide/summer-kitchen.html> (letöltés ideje: 2018. 03. 01. lengyelne.ektf.hu/wp-content/uploads/2015/03/Kerdoiv_keszites.pptx (letöltés ideje: 2018. 03. 02.)

<https://www.google.com/maps/d/edit?mid=1THuNKPuD8PGmfZVIQUpE91UX2UY&ll=47.629094426016096%2C19.135230529687533&z=8> (letöltés ideje: 2018. 02. 20.)

http://viaweb.hu/tudastar/sajat_terkep_keszites (letöltés ideje: 2018. 02. 20.)

<http://www.prismanet.gr/canepal/hu-home> (letöltés ideje: 2018. 02. 05.)

www.fortepan.hu (letöltés ideje: 2018. 03. 07.)

<https://library.hungaricana.hu/hu/> (letöltés ideje: 2018. 03. 06.)

<http://www.worldometers.info/hu/> (letöltés ideje: 2018. 03. 06.)

http://piackutatas.blog.hu/2010/09/20/az_online_kerdoivek_legyenek_rovidek_es_egyszeruek (letöltés ideje: 2018. 01. 23.)

<http://www.osaarchivum.org/> (letöltés ideje: 2018. 03. 07.)

Zsuzsanna Nagyné Batári

QUESTIONS OF METHODOLOGY REGARDING A THEMATIC RESEARCH THE SUMMER KITCHEN AND ITS CONTEXT – POSSIBILITY OF NEW RESEARCH METHODS IN SKANZEN TYPE MUSEUMS – RAISING THE QUESTION

In my paper I analyse the methods – not much used in open air museums – applied in connection with a research topic “summer kitchens”, with the aim of extending their use to other museum contexts, as the current development concept of the Museum includes thematic exhibition units. It is the online making of questionnaires which is in the focus, as well as the social scientific relevance of the questionnaires. The interactive map is linked to systematising of the data of the questionnaire,

which elaborately presents the results of the research from multiple perspectives. Making expert interviews is also one of the new elements of the “summer kitchen” research, which contributes to an interdisciplinary research attitude. The new environmental psychological and sociological approach in the course of the research was also the consequence of interdisciplinarity, which designated significant new directions for analysing data.

Zsuzsanna Nagyné Batári

METHODOLOGISCHES MOSAIK IM ZUSAMMENHANG MIT THEMATISCHER FORSCHUNG DIE SOMMERKÜCHE UND IHR KONTEXT, DIE MÖGLICHKEITEN NEUER FORSCHUNGSMETHODEN IN FREILICHTMUSEEN – FRAGESTELLUNG

In meinem Aufsatz analysiere ich die Methoden, die in Freilichtmuseen bisher weniger Anwendung fanden, im Zusammenhang mit einer thematischen Forschung, der Aufarbeitung der Sommerküchen. Dadurch möchte ich diese in anderem Kontext im Hinblick darauf anwendbar machen, dass das derzeitige Entwicklungskonzept des Museums thematische Ausstellungseinheiten enthält. Im Mittelpunkt steht die Anfertigung von Online-Fragebögen und die gesellschaftswissenschaftliche Relevanz der Verwendung von Fragebögen. Zur systematischen

Ordnung der Fragebogendaten gehört die interaktive Karte, die die Forschungsergebnisse aus der Perspektive verschiedener Ansätze plastisch darstellt. Eines der neuen Elemente im Zusammenhang mit den Sommerküchen ist das Anfertigen von Experteninterviews, was die Forschung mehr in Richtung Interdisziplinarität rückt. Die Interdisziplinarität führte bei dieser Forschung zu einer neuen, umweltpsychologischen und soziologischen Herangehensweise, was sehr wichtige neue Richtungen bei der Datenanalyse aufzeigte.